

83.3
Кырг-А-36

Айбанаттар жөнүндөгү ЖОМОКТОР

УДК 821.51—93

ББК 83.8

А 37

centerragold

Китеп «Кумтөр Оперейтинг Компанинин» каржылык колдоосу менен чыгарылды.

Кенже жана мектеп жашындагы балдар үчүн

Түзгөн *Виктор Кадыров*
Которгон *Жылкычы Жапиев*

А 37 **Айбанаттар жөнүндөгү жомоктор.** Кенже жана мектеп жашындагы балдар үчүн. Түз.: В. В. Кадыров; Котор. Ж. Жапиев; Сүрөтчүсү А. Абдылдаев. — Б.: Раритет, 2010. — 52 б.: ил. — (Кыргыз жомоктору)

ISBN 978—9967—424—76—0

Бул китеп «Кыргыз жомоктору» сериясынын уландысы.

Китепке кирген жомоктордун каармандары болуп эсептелген айбанаттардын окуялары кулкулдуу гана эмес, терең философиялык мазмунга да ээ. Чыгыш элдеринин көркөм дөөлөт жанрлары болгон тамсил менен легендалардын айкалышынан жаралган бул чыгармалар жеке эле балдарга арналбастан, ар кандай курактагы окурмандарды да кайдыгер калтырбайт.

Китеп кооз сүрөттөр менен коштолуп, полиграфиялык жасалгалары чыгармалардын мазмунуна шайкеш келип турат.

А 4803300100—10

УДК 821.51—93

ББК 83.8

ISBN 978—9967—424—76—0

© «Раритет» басмасы, 2010

Мазмуну

Эшек кантип түлкүнү алдады.....	5
Эшек менен өгүз	11
Олжо бөлүшүү	13
Эр жүрөк эшек	18
Коёндун арманы	24
Арстан менен түлкү	25
Чагымчыл бөрү	26
Мышык менен чычкан	28
Койчу менен жылан	30
Табышмак	34
Акылдуу чычкан	35
Эмне үчүн коёндун эрди жырык	36
Таранчынын үч осуяты.....	40
Кырсыктан кутулуу.....	42
Төө жылы.....	44

August

Эшек кантип тулкуну алдады

Бул окуя илгери-илгери болуптур. Ал кезде Тянь-Шань тоолорунда жапайы айбандар аябай көп экен. Кишилер коёнду таяк менен чаап, жапайы өрдөктөрдү кууп барып кармап алышчу. Ошол чоң тоонун бир коктусун картаң жолборс мекендеп, тулку ылым санашкан досу болот. Чаар жолборс кийик алабы, каман алабы, тулку дароо жетип келип, олжосуна орток болуп кете берет. Карды ток жолборс тулкудөн тамак аябайт, керек десе жаңысын кармап алат. Жылдар өтүп, жолборс күч-кубаттан тайып, аябай карыды. Тамак таап жеш кыйын болуп калды. Карды катуу ачты. Акыры чыдамы кетип, тулкугө:

— Эй, шум тулкубай, мен сени далай жылы бактым эле. Эми кезек сага келди. Мен бадалга жашынып жатайын, сен айласын таап, экөөбүзгө

азык болуучу айбандарды ээрчитип кел. Олжону мурдагыдай эле бөлүп алабыз, — деп айтты.

Тулкунун да карды ач эле, жолборстун бул сунушун угуп, айтса-айтпаса төгүңбү деп жортуулга жөнөдү.

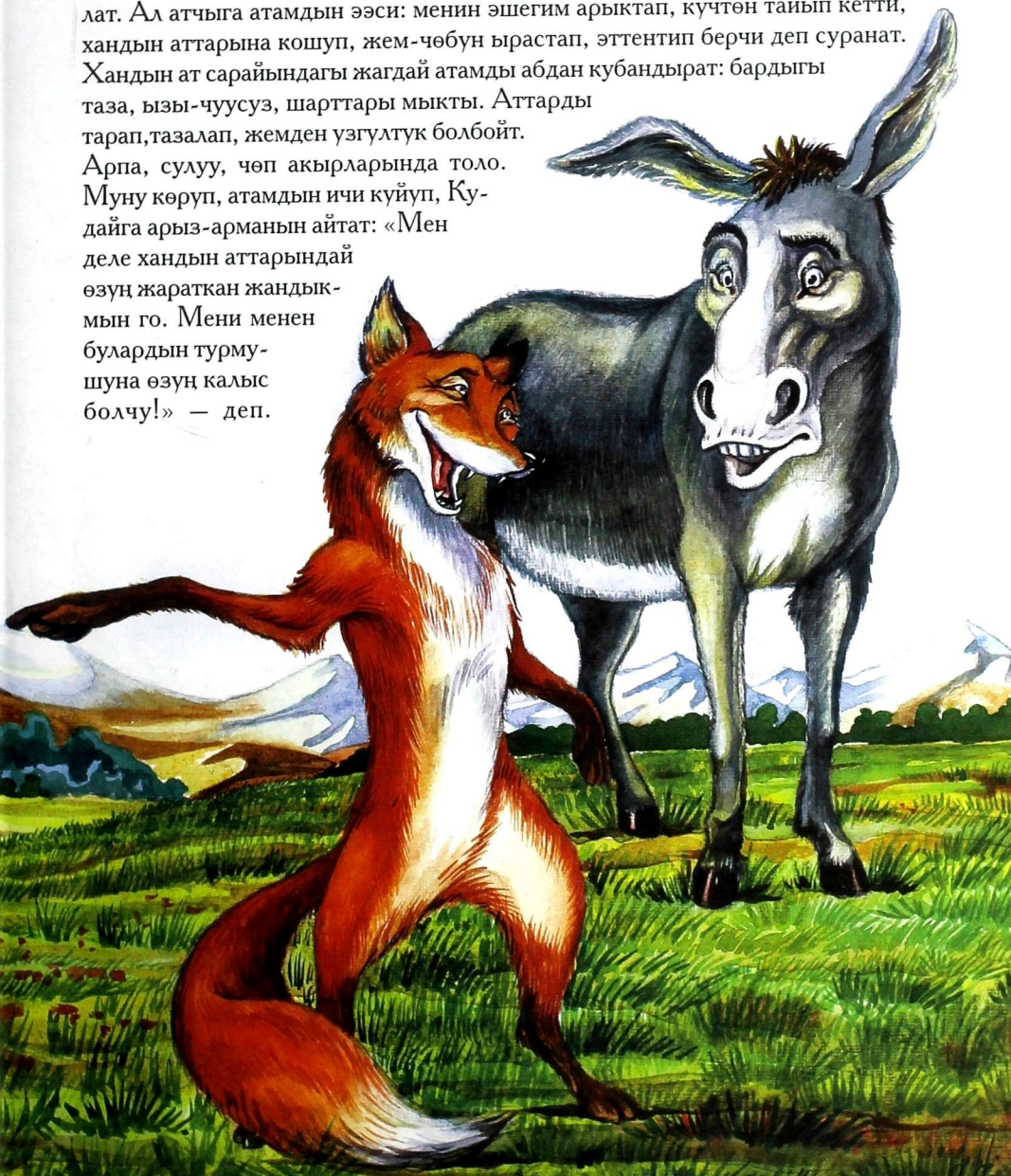
Бир кезде жайдак боз талаада оттоп жүргөн эшекти көрүп, кымындай түшөт.

— Улуу урматтуу узун кулак, — деп кадырлап кайрылган тулкунун сөзүн угуп, эшек эмне айтаарын билбей, улам бир кулагын шалпайтып шашып калды. Аны дароо сезген куу түлкү эшекти арбап кирди: — Же суусу, же жарыталуу чөбү жок бозоргон боз талаада эмне жүрөсүз? Бул жер сизге ылайык эмес. Киши деген залым сизди тындырбай жумшап, эзип атканын жакшы билем. Сиз ачкасызбы, чарчап-чаалыктыңызбы, кишилерге баары бир. Алар өздөрүнүн жыргалын гана ойлошот. Жайкалган чөптү, жакшы жайды өзүңүз таппасаныз кишилер сиздин көйгөйдү ойлоп да койбойт, — деп мээсин тескери айланта баштады.

— Мага ушул турмуш жагат, — деди эшек сыймыктуу үн менен. —

Мыкты турмуштун да ой-чункуру көп. Атамдын айтып берген бир окуясы эсимде. Ээси менен барып, атам падышанын ат баккычына жолугуп калат. Ал атчыга атамдын ээси: менин эшегим арыктап, күчтөн тайып кетти, хандын аттарына кошуп, жем-чөбүн ырастап, эттентип берчи деп суранат. Хандын ат сарайындагы жагдай атамды абдан кубандырат: бардыгы таза, ызы-чуусуз, шарттары мыкты. Атарды тарап,тазалап, жемден үзгүлтүк болбойт. Арпа, сулуу, чөп акырларында толо. Муну көрүп, атамдын ичи күйүп, Кудайга арыз-арманын айтат: «Мен деле хандын аттарындай өзүң жараткан жандыкмын го. Мени менен булардын турмушуна өзүң калыс болчу!» — деп.

Атам арманын айтып бүтө электе: «Аттангыла! Камынгыла! Душман каптап келатат!» — деген буйрукту угуп калат.

Жанатан бери тыптынч, беймарал, таптаза турган ат сарайдын ичи тополоң-тос, будуң-чаң тушөт. Ошентип, аттар заматта даяр болуп, жоокерлер душманга каршы жөнөп кетишет. Карсыдашып чабышкан, онтогон,

боздогон үндөрдү угуп, атамдын жегени желим, ичкени ирим болот. Аттар күн батып, куугум киргенде чарчагандан илkip араң келишти. Арасында жарадарлары бар экен, кан майдандан кайтпай калгандары да көп. Анан темир усталар келишти. Атчылар жарадар аттарды жыгып, буттарын бууп, усталар кычкачтары менен алардын денелериндеги окторду, жаанын жебелеринин сыныктарын сууруганда эттери кошо узулуп, кан жая берип атты. Жандууларга мындан өткөн кыйноо болбос!

Атам ушуларды көрүп: «О, Кудай, мага мындай жыргал турмуштун кереги жок. Алты саным аман жүргөнгө шүгүр», — деп айтыптыр.

Атамдан ушул сөздү уккандан бери жер үстүндө аман-эсен кыбырап жүргөнүмө ыраазымын, — деп эшек сөзүн бүтүрдү.

— О, акылдуулардын акылдуусу эшекбей, сиздин бул айткандарыңыз мени аябай толкундатты, — деп тулку арамзалана мактап салды. — Төө аралап

А. Аюгов

кетсе көрүнбөй калчудай жакын эле жерде көйкөлгөн көк чөп өсөт экен. Салаа-салаа болуп, тунук суулары агып жатат. Ушул бейиштин жерин Кудай атайын сиздин урматыңызга жаратып койсо керек, кадырлуу шалпаң кулагым!

Муну укканда эшектин ою бузула тушту.

— Макул, тулкум, барса барайын. Журу, мактаган жерине! Кел, мага минип ал, тезирээк жетебиз! — деди эшек.

Эшек жонуна тулкуну мингизип алып коктуну көздөй жүгүрүп жөнөдү. Коктудагы көйкөлгөн тулаңдын жыпары менен кошо эле бир кезде коркунучтуу жырткычтын жыты уруп кетти. Эшектун узун ку-

лактары карт жолборстун кышылдап дем алганын илип алды. Бадалдын тубундө аңдып жаткан жолборсту сезип калган эшек ошол жерден шарт бурулуп, артка мурдагыдан да тез арыш керди.

— Урматтуум, каякка? Бейиштей жайга аз эле калды, — деди тулку эшектин тескери жакка салганына таңгалып.

— Мен эне-атамдын батасын үйгө унутуп салыпмын. Аны атам көз жумуп баратканда мага мураска калтырган. Ошол батасыз эч жакка барбагын деген. Бейишке баратканда ал батаны үйгө калтырып таштаган болбос, — деди эшек жүгүрүп баратып.

Эшек катуу жүгүргөндө тулку үстүнөн учуп кетпейин деп коркуп, мойнунан бекем кучактап алды. Эшек айылды аралап, айкырып кирди эле туш-туштан абалаган иттер чыгып, эшектин үстүндөгү тулкүгө тап беришти. Эшектин алдаганын эми тушунгөн тулку жерге секирип тушту да буту узулгүчө качып берди. Көп иттер арсылдаган тейде артынан кууп кетишти.

Ошентип, карган жолборс менен куу тулкүгө жем болбой эшек кутулуп кетиптир. Жыргайм деп жылас болгуча ач көздөнбөй, азга ыраазы, жокко кайыл болуп аман-эсен жүргөнгө эмне жетсин.

Эшек менен өгүз

Эшектин турмушу татаал болгону менен ага да көз арткандар чыгат экен.

Эшек менен бирге жашаган өгүз бир куну кечинде наалып кирди:

— Сеники жыргал. Кожоюнуң эртең менен бир кап буудай артып, талаага алып барат да жүгүндү жерге тушуруп, сени оттосун деп коё берет. Менин мойнума жыгачтан моюнтурук салат да керелден кечке иштетет. Чарчап, бир аз эле жайлап калсам камчы менен сабайт. Мага кыйын болду!

Эшек акырдагы кашектен чайнап, ойлоно угуп турду да:

— Досум, эми мени угуп тургун. Сага чындап эле убал болду. Мен бир акыл айтайын, эртең кожоюн алдына чөп салганда жебей койгун. Сени ооруп калган экен деп жумушка чекпейт, — деди.

Эртеси өгүздү ооруп калыптыр деп ээси аны сарайга калтырып коёт. Эшек талаага буудайдын үрөнүн жеткирген соң аны мурдагыдай оттосун деп бош коё бербей, мойнуна каамыт салып, өгүздүн ордуна сокого чекти. Соконун тиши катуу жерге такалып, эшек чирене калганда соп камчы жонун каарып- каарып өтөт.

Кечинде сарайга келгенде эшектин ырп этерге алы келбей, жатып калды.

Таңга жуук ойгонуп, акырдагы чөпкө жутунду. Ээси эртең менен эшекти жетелеп баратканда өгүздүн дагы эле чөп жебей, ордуна турбай жатканын көрдү.

Эшекке бир кап буудай артып жеткирип алып, анан керели кечке сокого салды. Кечинде сарайга бутун сүйрөп, темселеп араң жетти. Уйкудан кебетеси шишип-көпкөн өгүз тиги эшек досунун түрүн көрүп, эмне болгонун сурады.

— Сен сураба, мен айтпайын, — деди эшек кабагын түйүп. — Өзүнөн эч качан ажырагым келбейт. Кожоюнубуз аялына: «Бул өгүз ооруп калыптыр, этинен тушө электе союп, базардан бөлөгүн сатып келбесем болбой калды», — дегенин угуп, эсим ооп калды.

Эртең менен өгүз оорудан айыктым дегендей кожоюндун көзүнчө акырмагы чөптөн бурдап сугунуп жатканын көргөн эшек мыйыгынан кулуп койдү. Кожоюн жетелеп барып, мойнуна жыгач моюнтуругун кийгизип, сокого чеккенде өгүздүн кубанганын айтпа! Өгүзүнүн айыгып кеткенине ээси да сүйүндү. Өгүз досу турмушуна ыраазы болуп, өзү да каамыттан кутулуп, соко сүйрөбөй калганына эшек андан бетер сүйүндү.

Олжо бөлүшүү

Бир куну төө, өгуз жана козу кетип баратып, жолдон бир боо чөп таап алышып, кантип бөлүштүрүүнү талаша кетишти.

Козу:

— Аз эле чөп экен, муну бөлүштүргөндө кимибиздин оозубуздан тапмак элек, жумурубузга жук болбойт. Андан көрө бирөөбүзгө берели, жок дегенде бирибиздин кардыбыз тойсун, — деди.

Берки экөө муну туура көрүштү. Бирок кимисине беруу керек? Өгуз болсо эң семизибизге берели, семизге тамак көбүрөөк керек деди. Козу болсо эң кичинебизге берели, ошо кичиненин курсагы тойгондой эле чөп экен деди. Төө тиги экөөнүн талашын угуп, сагызын чайнап тура берди.

Ушул кезде булардын жанынан эшек өтүп бараткан. Өгуз менен козу кеңеш сурап, эшекке кайрылды. Эшек булардын сөзүн угуп, анан шалпан кулагынын түбүн кашып туруп:

— Менин эсиме бир окуяны түшүрдүңөр. Бир жолу жолборс, бөрү, түлкү үчөө аңчылыкка чыгышат. Алар бир марал, теке, коёнду колго тушуруп алышып, үчөө чогуу жашаган үңкүргө алып келишет. Карышкыр менен түлкү: жолборс тойгуча жесин, калганы бизге жетет дешет. Бирок жолборс жемек тургай ооз да тийбейт, адилеттик менен бөлүштүргөн деп карышкырга айтат.

Карышкыр: «Марал чоң. Жолборс да чоң, демек, аны жолборско беруу керек. Мен орточомун, теке да орточо, аны мен алайын, түлкү экөөбүздөн кичине, коён ага ылайыктуу», — деди. «Сен, карышкыр, аябай өзүмчүл көрүнөсүң. Сен муну ал, сен тигини алгын деп буйрук бере баштадың. Ушундай бөлүштүргөнүң бизге жагабы, же жокпу? Антип өз көмөчүнө кул тартканды токтот!» — деп атырылды эле карышкыр качып араң кутулду.

Жолборс түлкүгө кайрылып: «Сенин оюң кандай?» — деп сурады. «Буга көп акылдын деле кереги жок, — деди түлкү жойпуланып. — Маралды азыр жегин, теке кечкине калат, эртең эрте мененкине коён болот». «Түлкүм, сенин акылыңа ченем жок экен, Адегенде сен тойгуча жегин, калганын мен жейин. Керек болсо кайра эле кармап алам», — деп жолборс түлкүгө аябай ыраазы болду. «Төрөм, бул жарык дүйнөдө өзүңөн ашкан адилеттик болбос», — деп куу түлкү ого бетер мактап салды.

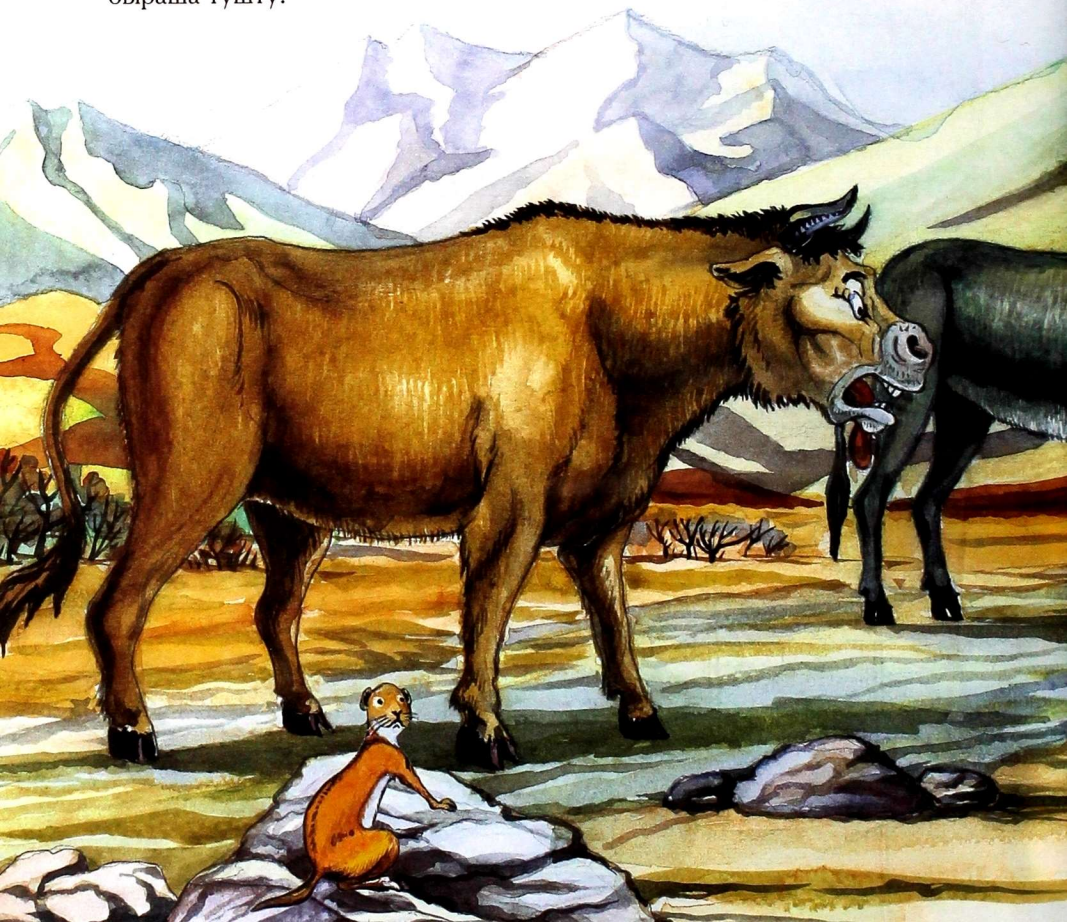
Адилеттик деген ар кандай болот. Ал талашып жаткандардын күчүнө жараша чечилет. Силер да ар киминер чөптү өзүңөргө ыйгарганга аракеттенип жатыпсыңар. Балким бөлөк жолун табаарсыңар, ойлонуп көргүлө, — деди эшек.

Айтса, айтпаса төгүнбү деп өгүз менен козу катуу ойлонуп калды. Ушул кезде төө оозунда чайнап аткан сагызды буркуп салып, ийри мойнун созуп, узун тили менен жерде жаткан чөпту илип алып, сугунуп койду. Төө чөпту чайнап атып, бул кылыгына таңгалып карап калышкан досторуна:

— Эшектин айткан сөзүнөн ким күчтүү болсо, олжо ошонуку дегенди тушундум. Же жалганбы? Менден күчтүүнөр барбы? — деп сурады өктөм.

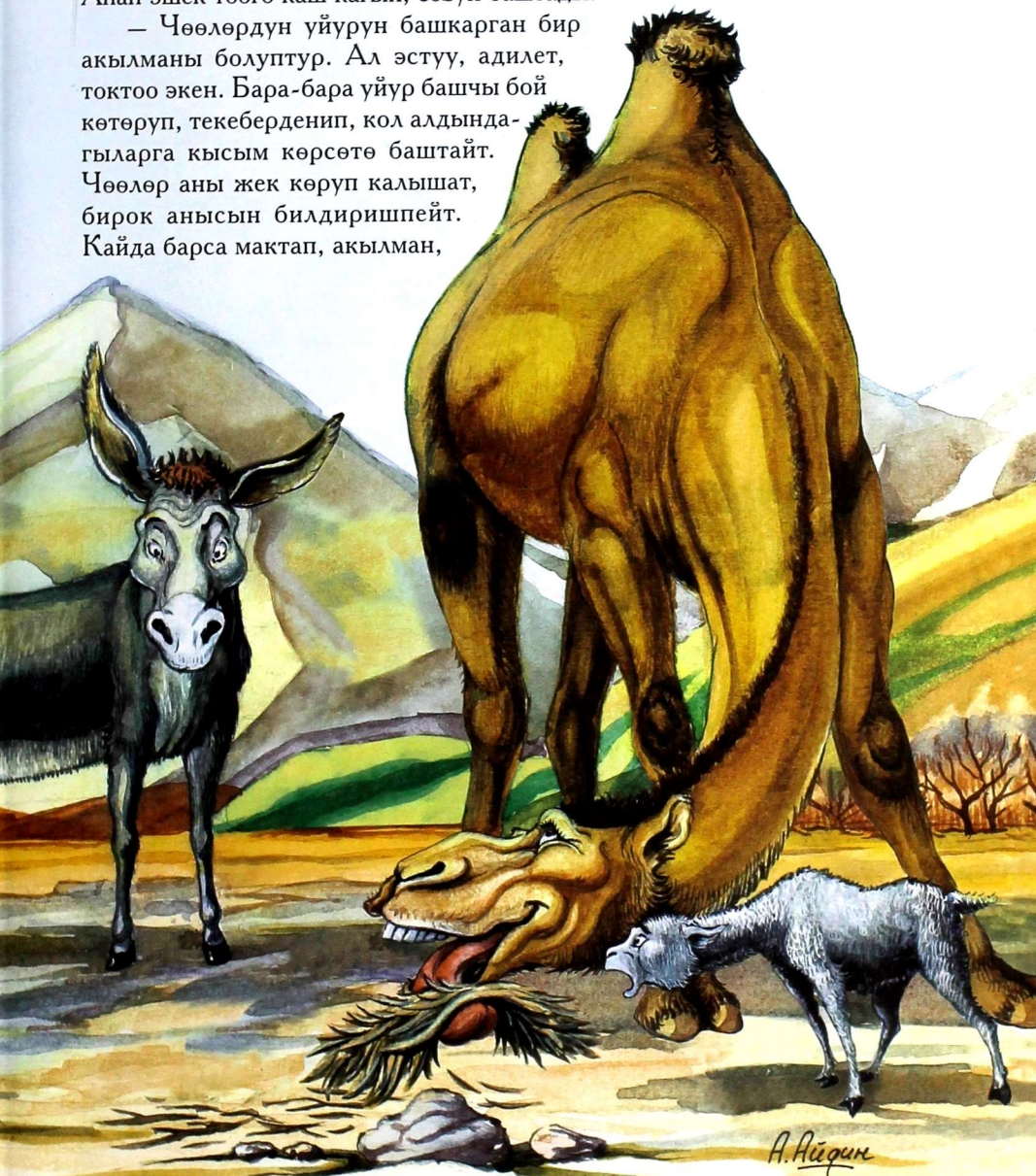
— Сен менин айткандарыма туура эмес тушунуп алыпсың, - деди эшек төөгө акыл айтып. — Досторуң таарынып калбадыбы. Өзүңдү эмес өңгөнү ойлобойсуңбу. Сен тигилерге камкордук кылсаң тигилер да сага жан тартышат. Чондугуна салып, күч көрсөтсөн анда беркилер сени калп эле мактамыш болуп, аягында алдап кетишет. Жолборсту ошентип тулку сызга олтургузуп салбадыбы...

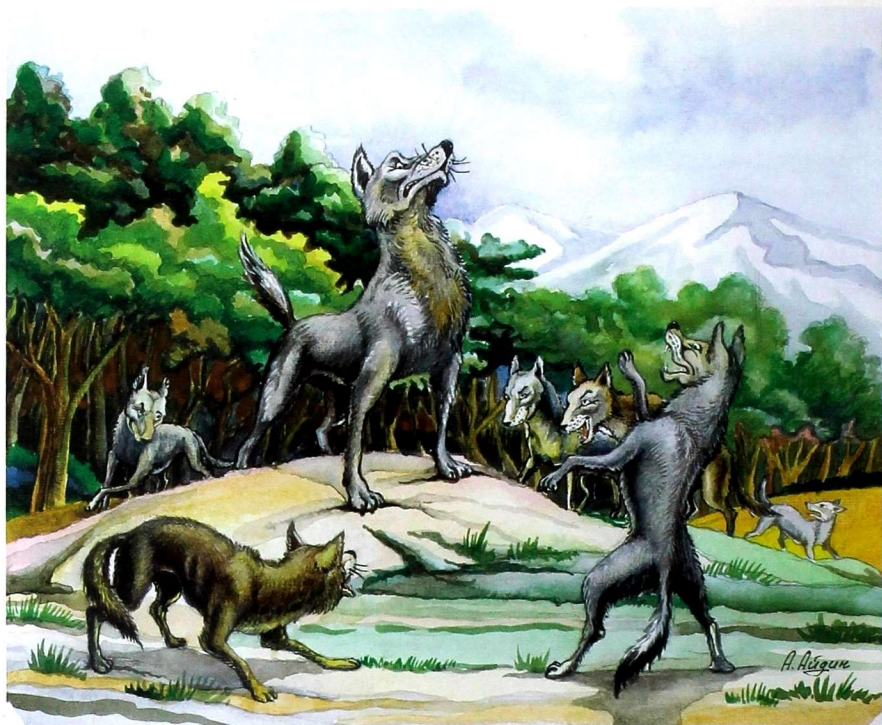
Өгүз менен козу экөө төөгө улам көз кыйыгын жиберип коюп, шыбыраша тушту:

— Эй, достор! — деди эшек тигилерге. — Бери келгиле, силерге дагы бир насаат окуя айтып берейин. Аны укса, төө досунарга пайдасы тиер. — Анан эшек төөгө каш кагып, сөзүн баштады:

— Чөөлөрдүн уйурун башкарган бир акылманы болуптур. Ал эстуу, адилет, токтоо экен. Бара-бара уйур башчы бой көтөрүп, текеберденип, кол алдындагыларга кысым көрсөтө баштайт. Чөөлөр аны жек көрүп калышат, бирок анысын билдиришпейт. Кайда барса мактап, акылман,

көсөм деп көкөлөтүшөт. Көөп кеткен башчысын бийликтен кетируунун амалын издешет.

Чөөлөр үйүрү менен кетип баратышып, жайылган койлорду көрөт. Койду килейген дөбөттөрү менен койчусу мылтык алып кайтарып журуптур.

«О, чөөлөрдүн көсөмү! — дешти чөөлөр шакылдап. — Сендей баатыр, балбан болбос! Көзүңдөн от чачырап, сүрүң укмуш! Качырып кирип барып койлордон бир-экөөнү сүйрөп келиш сенден бөлөк эч кимдин колуна келбейт!»

Карт башчысы мындай мактоого чыдай албай, койлорго тийип, эң сезиминин бирди тандап, сүйрөп жөнөдү. Абалаган иттер жетпей калышты. Чөөлөр окчун жердеги бир буйткада жашынып, башчысын кутуп турушкан.

Анан апкелген коюн бардыгы талап-булап жеп, Көсөм Чөөнү аябай макташты. Башчы ого бетер компоюп, жер баспай калды.

Чөөлөр андан ары жүгүрүп баратышып, бир үйүр жылкы көрүшөт да: «О, улуулардын улуу Чөөсү! Сендей эр жүрөк ааламда жок! Сенин сүрүңдү көргөндөрдүн жүрөгү түшүп, бужүрөп калышат. Көздөрүнөн жалын

чачырап турат! Тээтиги семиз айгырды алгың келип турса керек. Сенин айтканың — айткан, дегениң — деген. Биз сага тоскоол болбойлу», — деп тигини куулөп коюшуп, өздөрү бөлөк коктуга кирип кетишти.

Мактоого тунган Чөө башчы атырылган бойдон айгырга барып бир тийди. Бирок ал кой эмес да, кош аяктап туруп чөөнү тээп калды эле оозундагы тиштери ыргып кетти. Ангыча үйүрдөгү берки жылкылар жетип келишти... Бечера чөө өлдүм-талдым менен ийинине араң жетти. Жатып алып жараатын жалай: «Эгерде сага күн сайын сен акылмансың дешсе, ал айткандарга ишенбөө үчүн чынында эле акылман болуу керек экен», — деп ойлоду.

Эшектин айткан бул икаясына өгүз менен козу көздөрүнөн жаш чыккыча кулду. Ал эми төө болсо өзүнүн жасаган копол иши үчүн досторунан кечирим сурады.

— «Улук болсоң кичик бол», — дегендей, кучтуулөр чабалдарга жардам беруу керек турбайбы. Мен ушундай түшүндүм. Өзүңдүн арбайыңды эле сого бербей, бөлөктөрдү да ойлоо керек! — деди төө ийри мойнун созуп.

Эр жүрөк эшек

Бир эшек кербенге кошулуп калат. Бир күн жол журушөт, эки күн жол журушөт, үчүнчү күн дегенде эшек үстүндө көтөргөн оор жугунөн жадайт. Анан жолдон достошуп калган төөгө:

— Эй, ийри моюн, качанга чейин эле биз мындай оор жүктөрдү көтөрөбүз? Жонумдун баары жооруп, соо жери калбай тамтыгы кетти. Кел, качып кетип, эркиндикте жашайлы. Бизге эч ким жүк артпайт, башыбыз бош болот. Каалаган жакка барып, ойноп-кулуп жүрө беребиз, — деди.

Кепшеп бараткан төө унчукпай ойлонуп калды. Анан бурк этип алып, түкуругун бүркүп:

— Кожоюн бизге жарыгалуу тамак бербейт, жумушу да түгөнбөйт. Качса, качалы, бирок кантип качабыз? — деп сурады.

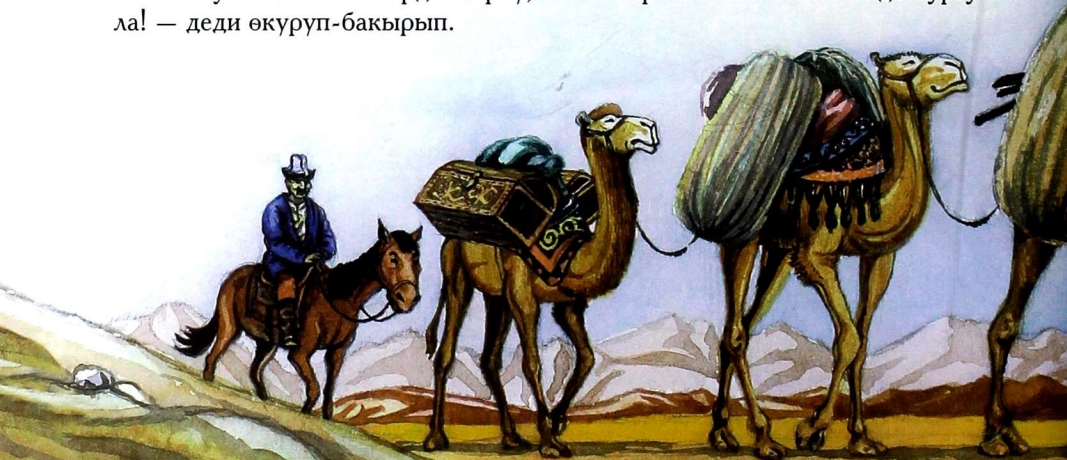
— Мен аны баарын ойлонуп койгом, — деди эшек сүйүнүп. — Эртең кожоюн коңшу шаардан туз апкелет деп уктум. Мени минип, туз артып келиш үчүн сени жетелеп алат. Биз ашууга чейин шек алдырбай бара беребиз. Ашууга жеткенде чарчаган болуп жыгылып калабыз. Кожоюн сөгүп, таяк менен сабайт, биз чыдап жата беребиз. Анан жадаганда кайра артка кайтат бөлөктөрдү алып келгенге. Ошол кезде каалаган тарапка качып кетебиз.

— Мунуң акыл, шалпаң кулагым, — деди төө кубаттап. — Туура экен. Эртең буюрса эркиндикке чыгабыз.

Экөө танды күтүп калышты. Эртеси бардыгы эшектин айтканындай болду. Кожоюн менен туз апкелгени шаарга жөнөштү. Ашууга чыга бергенде төө менен эшек жерге кулап тушуп, кожоюндун жинденген түрүн көрбөө үчүн көздөрүн жумуп алышты.

Кожоюндун жинденгенин айтпа:

— Бул жан бактыларды көрчү, ой! Азыр таяктай электе өйдө тургула! — деди өкүрүп-бакырып.

Эшек менен төө жок дегенде куйруктарын да кыймылдатпай, сулк жатышыт. Бир кезде кожоюн таяк менен сабап кирди. Эшек чыдап жата берди, төө болсо эти ооруп, бир көзүн акырын ачып, ээсин карады. Анын токтоло турган туру жок. «Эркин болгондо жасаарым эмне? Мени ким багат?» — деп ойлоду төө. Ыргай таяк менен кырк сокку жеп, кырк биринчи таяк тиерде төө «бурк» этип алып, ордуна тура калды.

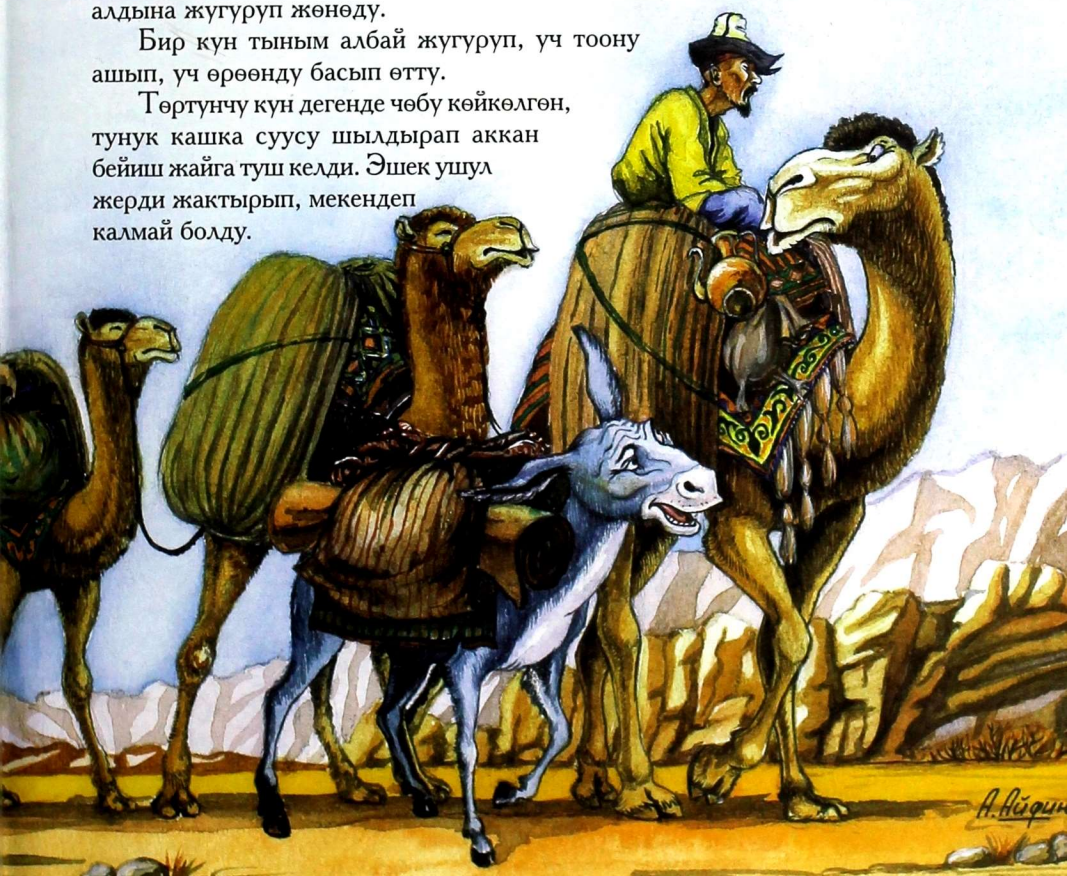
— Жана эле ошентпейсиңби, — деп кожоюн кайрадан эшекти сабай баштады. Эшек болсо өлгөн немедей кыймылдабай жатат. Сабап отуруп, ээси акырында жадагандай болду. Эшек өлүп калса керек деп ойлоду. Эшектин үстүндөгү жукту алып, төөнүн жонуна артты да жолун улады. Төө кетип баратып эшекке жини келип:

— Жөн жүрбөй каяктан кара басып бул акмактын тилине кирдим эле, жок жерден таяк жеп, денем ооруп, эми эшектин да жүгүн көтөрүп баратам, — деди ичинен.

Эшек болсо тигилер ашуудан эңкейгенде ордуна ыкчам турду да бет алдына жүгүрүп жөнөдү.

Бир күн тыным албай жүгүрүп, үч тоону ашып, үч өрөөнду басып өттү.

Төртүнчү күн дегенде чөбү көйкөлгөн, тунук кашка суусу шылдырап аккан бейиш жайга туш келди. Эшек ушул жерди жактырып, мекендеп калмай болду.

Эн жерде сайран куруп жүргөнүнө кубанган менен досунан ажырап калганын эстеген сайын ичи күйөт. Экөө жанаша жүрсө көңүлдүү болмок. Ошентип, бакытка толгон үч тынч күн өттү. Төртүнчү күнү тоодон түшүп, өзүн көздөй туз келаткан жолборсту көрөт.

Корккондон эшектин сопол куйругу чамгарак болуп түйүлүп, эки кулагы эки жакты карап, башын көтөрүп, оозун аңырайта ачып, жер-сууну бузуп, айкырык салды.

Жолборс болсо дегеле эшек аттууну көрөлөк экен. Айкырыгы эле бул болсо, эки чайнап, бир жутуп сала электе аман-соомдо жөнөйүн деп качып берди. Качып баратса алдынан карышкыр чыгат. Алактаган жолборстун кебетесин көргөн карышкыр:

— О, жырткычтардын падышасы! Эмне болуп кетти, тынччылыкпы? — деп сурады.

Жолборс өзөндүн боюнан азыр эле көргөн коркунучтуу жырткычты айтты эле, карышкыр да жашынып барып аны көрүүгө ашыкты. Жолборс болсо коркконунан асканын башына чыгып кетти.

Карышкыр демин ичине тартып, бадалдарды аралап, алиги жырткычты көрмөккө жөрмөлөп жөнөдү. Барса, эшек оттоп журуптур. Жолборстун

эшектен коркконуна карышкыр карсылдап кулду. Жырткычтардын падышасы деп жүргөн жолборско баракелде!

Карышкыр туз басып, эшектин жанына келди да:

— Эй, эшек шалпаң! Сенин ажалың жетти. Мага жем болосуң! Анчамынчаң жолборско да артат, — деди.

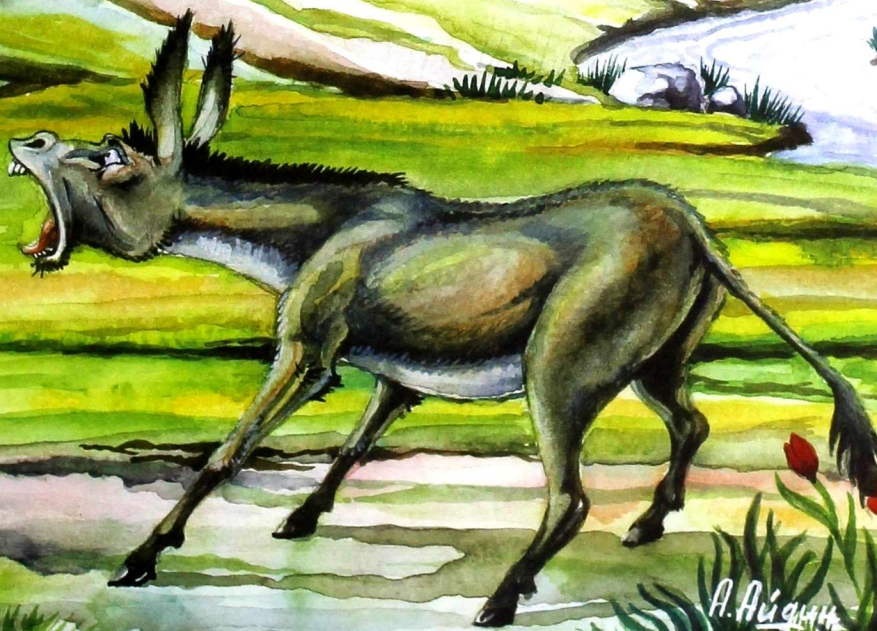
Эшек жүрөгүн токтотуп карышкырга:

— О, бүткул карашкырлардын ханы! Мен сенин чоң атанды, өз атанды да билчу элем, алар эч качан эшектин этин жешкен эмес. Эгерде сен ачка болсоң, анда мени жей бер, каршылыгым жок. Акыркы өтүнүчүмду аткарсаң болду. Өзүң билесиң, мен дайыма үстүмө бирөөлөрдү мингизип жүрөм. Мага ошол жагат. Жыргап калам. Менин жонума минчи, сени ары-бери жүгүрүп сейилдетейин, — деди.

— Мунуң акыл экен, шалпаңбай! Мен дайым эле өзүм басып жүрөм. Минсе, минейин. Кайда качмак элең, анан деле жейм! — деп карышкыр эшектин айтканын макул көрдү.

Карышкыр секирип келип мингенде эшек адагенде кыдындап жорголоп, анан куулөнүп барып буту үзүлгүчө жүгүрдү. Эшек алыстан келаткан атчандарды көрүп, карышкырга:

— О, бөрүлөрдүн ханы, эми мен мындан ары катуулап чуркайм. Көзүңдү жумгун, болбосо башың айланып кулап кетесиң, — деди.

Карышкыр көзүн чылк жумуп алды. Эшек түптүз адамдарды көздөй салды. Караса, жигиттер көкбөрү тартып журушуптур. Эшек үстүндөгү карышкыры менен кошо көкбөрүчүлөрдүн тобун жарып кирип барды. Жигиттер тартып атышкан улагын таштап, карышкырды качырып киришти. Заматта анын колу-кол, буту-бут жулунуп, териси эле калды. Эшек болсо даң салган бойдон кайра кетип калды.

Жолборс мунун баарын асканын башынан карап туруп көрдү. Анан коркконунан аскадан секирип тушуп, ийнин көздөй жанталашып жүгүрдү. Ийине жетип, эси ооп жыгылып калды. Ушул кезде сагызган сороктоп учуп баратып, жолборстон жүрөгү түшүп жатып калганын көрдү. Сагызган жолборстон сурап, эмне болгонун билди да:

— Мен ошол өзөн боюндагы булуңга барып көрөйүнчү, ал эмне жарткыч болуп кетти, — деди.

Жолборс да сагызгандын артынан жыла басып, алиги балакет жүргөн жакка жөнөдү.

Эшек болсо сагызган менен жолборстун келатканын капкайдан көрдү. Көрүп, жерге чалкасынан тушуп, төрт бутун көктү каратып жатып калды. Бул балакеттин чын эле өлгөнүн билейин деп сагызган:

— Адегенде көзүн чукуп жейин, — деди да кирпичтери ирмелер бекен деп тиктеп калды.

Эшек былак этпей жата берди. Сагызган эшектин көзүн чала-була бир чокуганда, эшек төрт аягы менен аны кысып туруп, куйругун сорокто-туп сабап кирди. Анан арткы бутуна салып келиштире тепти эле сагызган көкөлөп барып, талп этип жерге тушту.

Сагызган эптеп эсин жыйып, салпактап учуп, жолборско жетти. Жетип эле:

— Бул балакет мени аз жерден өлтүрүп коё жаздады. Кокуй, мындан качып кутулбасаң сени өлтүрүп тынат! — деп жердин баарына жар салды.

Жолборстун жаны чыгып, качып жөнөдү. Артынан эр жүрөк эшек кууп алды. Кошуна айылдардагы кишилер муну көрүп, таң калгандан ооздору ачылып калыптыр. Оңбогон жолборс бул айылдарга көп түйшүк апкелген. Жолборсту эшек кууп жүргөнүн мурда ким көрүптүр! Ушул эшек көкбөрү тартып жүргөн жигиттерге карышкырды жонуна мингизип алып келгенин эстешти. Ал карышкыр да далай кара малын жара тартып, койлорун бөктөрүп алып кетчү. Эмнеси болсо да тегин эшек эмес экен деп ойлошту. Балким бул сыйкырланган ханзадабы же элди азуулуу жырткычтардан куткарууга атайын Алла тааладан жиберилген периштеби дешти. Ошондон бери эр жүрөк эшек ошол айылды жердеп калыптыр. Айылдыктардын улуу-кичүүсү дебей ал эшектин жоруктарын аңыз кылып айтышып, жем-чөптөн өксүтпөй багып келишет. Анын жонуна эч ким жүк артпай калды.

Айылдагы балдарга кошулуп, эшек оюн салып ойногонду аябай жакшы көрөт.

Коёндун арманы

Бир жолу тайгандар коёнду кууп калышты. Коён шордуу буту узулгүчө шамал менен тең жарышып, тоо-токойду аралай качып жүрүп, өлдүм-талдым дегенде аран кутулду. Өпкөсүн баса албай, бадалдын түбүндө жатып: «Куйругумдун кыскалыгы абийир болбодубу, узун болгондо иттер жетип алмак, ансыз деле толорсугуман аз жерден тиштеп коё жаздады», — деп ойлоду.

Анан коёндун узун кулактары жакындап келаткан дабышты угуп калды. Караса, куу тулку келип калыптыр! Узун кулак, алаң көз коён тулкудөн качам деп барып, аз жерден карышкырга жем болуп кала жаздады. Бөрү менен тулку олжосун талашып отургуча коён жылт коюп, алыстап кетти.

Коён качып баратып, өз тагдырына нааразы болуп: «Менден бактысыз бир дагы жандык болбосо керек, бүркүт менен үкуну айтпаганда да киши, ит, карышкыр, карчыга, айтор буту менен басып, канаты менен учкандардын баардыгынын андыганы эле мен. Атугул каркылдаган каргалар да бөжөктөрүмду илип кетишет. Азыр го качып кутулуп кетип жүрөм, кийин баары бир кармап, жеп коюшат. Шырп эткен шоораттан коркуп-үркүп жашагандан жадап буттум. Мынтип жан баккыча, өлүп тынганым артык!» — деп сууга чөгүп өлмөкчү болуп, дайрага жөнөп калды.

Дайранын жээгине келгенде бут алдынан «шырп-шырп» этип, күнөстөп жатышкан бакалар качкан тейден сууга секирип атышты. Буларды көрүп коён нес болуп тиктеп калыптыр.

— Оо, менден да корккондор бар турбайбы, — деп ойлоду алаң көз ичинен. — Гүлдөн гүл тандап учуп-конуп жүргөн көпөлөктөрдү, тызылдап чуркаган кумурскаларды, кык тоголотуп түртүп бараткан коңузду тебелеп салууга узун кулак коёнектин кубаты жетмек!

«Ушулардын баардыгы менден коркушат, — деп алаң көз өзүнчө сыймыктанды. — Дүйнөдөгү эң коркок мен эмесмин! Мынабу кибиреген немелерге да өмүр кымбат экен. Булар жашоого жанталашып жүрүшсө, мен эмнеге сууга чөгүп өлмөк элем!»

Коён муну айтып, кубанганынан секирип:

— Эң коркок мен эмесмин,

Мени коркок дебесин, — деп ырдаган бойдон үйүнө жөнөдү.

Арстан менен тулку

Арстан карып, куч-кубаттан тайып, буттары ооруп, аңчылыкка алы келбей, айла-амал менен оокат тапмай болду. Чөөнү чакырып алып, падышабыз ооруп калды деп жырткычтарга кабар айтууга жумушады. Өзү меймандарды кутуп, үңкүрдүн оозуна жатып алды.

Өкүмдардын ден соолугун сурап келгендерди баса калып жеп коюп арстан компоюп жата берди.

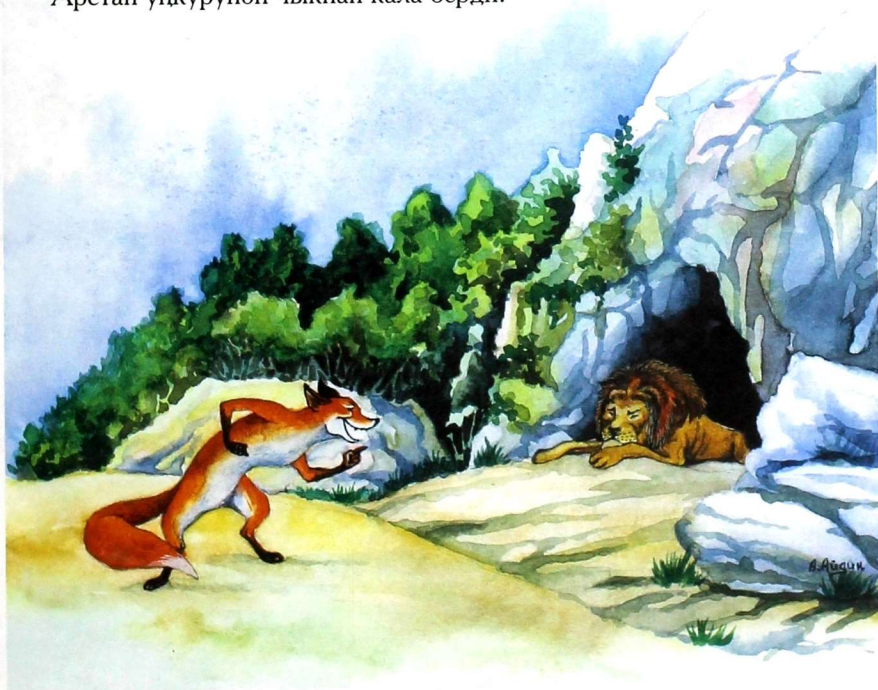
Бир күнү куу тулку арстанга келип, алыс туруп салам айтты.

— О, өкүмдарым, жырткычтардын баардыгына керектүү сиздин кымбат ден соолугунуз жакшыбы? — деп оолактап сурады.

— Жаман. Бери жакын келип айтчы, кулагым жакшы укпайт. Үңкүрдүн ичине кир, — деди арстан кууланып.

— Мен үңкүргө кирет элем, өкүмдарым, бирок үңкүргө кирген көп издердин кайра сыртка чыккан бирин да көрө албадым го, — деди да куу тулку койкондой басып кетип калды.

Арстан үңкүрүнөн чыкпай кала берди.

Чагымчыл бөрү

Бул окуянын чын-төгүнүн эч ким билбейт. Анткен менен күндөрдүн бир күнүндө жырткычтардын падышасы жолборс ноокастап калат. Чүчкүрүп-бышкырып, сасык тумоо тийиптир. Дарт жанын анчалык кыйнабаса да, маанайы чөгүп, кабагы салыңкы. Жырткычтар коркконунан падышага көрүнүп коюш үчүн кезекке туруп, ден соолугун сурап, эртерээк сакайып кетишин тилешти. Келбегенден жалгыз гана тулку калды. Куу тулкунун келген-келбегенин жолборс билмек деле эмес, тулкунун баш ийбегенине ичи күйүп, падышага кошоматтанган карышкыр:

— О, өкүмдар! Бардык жырткычтар өзүнө кулдук уруп, кол куушуруп келишти. Чүчкүрүп эле калсаң баардыгы жетип келип, ден соолук тилешет. Мунун баардыгы өзүнө берилгендик деп эсептейм. Бирок тулкунун уну чыкпайт, өзү да көрүнбөйт, — деди кулагына шыбырап.

Жолборстун жини кайнап, тулкуну таап келгиле деп буйрук берди. Тулкуну таап, падышага алып келатышканда карышкырдын табалап турган кебетесин көрүп, жел кайдан согуп атканын тулку дароо түшүндү.

— Эй, айбан! — деп кыйкырды жолборс тулкуну көргөндө. — Жырткычтардын бардыгы ал-жайымды сурап келишти, сен кайда жүрөсүн, ыя? Эмне, падышанын ден соолугу сага кереги жокпу?!

— Бир ачуунузду бериниз, өкүмдарым, — деди тулку жай сүйлөп. — Сиз мен жөнүндө антип ойлобонуз. Сиздин кеселдеп калганыңызды угаар менен дары издеп кеткем...

— А... ошондой де, — деди жолборс кубурөп. — Анан таптыңбы?

— Таппаганда, таптым! Бир үкү табып айтты, падышанарга биздин урматтуу карышкырдын арткы шыйрагынын таманынан ашкан дары болбойт деп. Карышкыр падышага канчалык берилгени ушундан билинет. — Тулку карышкырды алдыртан карап койду.

— Эй, кыйды айбан, — деди жолборс тулкутө, — эгерде ал жардам бербесе, тирүү калам деп ойлобо!

Жолборстун кесели жөнөкөй эле сасык тумоо экенин түшүнүп турган тулку падышанын каарынан корккон жок.

Бир топ күндөн кийин тулку токойду аралап келатса, алдынан үч буттаган карышкыр чыгат. Тулку:

— Досум, эч убакта көктү карап түкүрбө, ал кайтып келип башыңа тийет. Ушуну унутпай жүргүн, — деп куйругун булактатып, ойсондогон бойдон басып кетти.

Мышык менен чычкан

Мышык карып-арып, чычкандарды жаш курагындай кармай албай калды. Чычкандардын ийнинин оозуна келип:

— Мен өмүр бою силерди андып, кууп жүрдүм. Жаш кезимде туура эмес жасаган иштериме азыр өкүнөм. Силерден кечирим сурайм. Мындан ары бириңерге да тийбейм. Менин бир гана шартым бар: эгерде мени кечирсеңер анда эртең менен анан кечинде кунуңо эки жолу баарыңар сапка тизилип, жаныман өтүп, мага ден соолук кааласаңар болду, андан бөлөк эч нерсенин кереги жок. Баарыбыз достошуп, бирибизге бирибиз тээк болуп жүрөлү, — деди.

Чычкандар ары сүрүшүп, бери сүрүшүп, мышыктын айткандарына акыры макул болушту. Аларга бул чаарала мый-мыйдын курч азуусу менен өткүр тырмактары өтө коркунучтуу эле.

Алар күн сайын эртең менен анан кечкурун катарга туруп, мышыкка ден соолук каалап, алдынан эки ирет чууруп өтчү болду. Эч бирине байкатпай, мышык эң арткы чычканды лып баса калып, жеп коёт. Ошентип, мышык таң эрте эки чычкан, кечкурун эки чычкандан жеп, култуйуп семирди. Жүндөрү жылтылдап, карды салаңдап чыкты.

Мышык достун алдынан чууруп өткөн сайын аралары азайып

баратканын чычкандар бара-бара сезип калышты. Анан муну текшерип көрмөк болушту.

Ошентип, Шык Мурун деген чычкан саптын башына туруп, Былк Мурун болсо саптын эң артына турду. Кетип баратышып бири-бирине: «Шык Мурун, барсыңбы? Өзүңчү, Былк Мурун?» — дешип үн алышып басышты. Ийиндерине келишсе бардыгы түгөл экен. Кечинде кайрадан: «Былк Мурун, келатасыңбы? Өзүңчү Шык Мурун?» — деп үн алышып өтушту.

Эртеси чычкандар биринчи айлампадан өткөндө мышык тийген жок. Бирок карды ачып, өзүн өзү зорго токтотуп турду. Чычкандар экинчи ирет айланып, саптын башы ийиндерине кирип баратканда мышык чыдай албай качырып сала берди. Чычкандар туш-тушка качып, араң кутулушту. Ошондон бери чычкандар мышыкка таптакыр ишенбей калыптыр.

Койчу менен жылан

Бир жолу өзөндүн жээгиндеги бадалдан өрт чыкты. Жакын жерде коюн жайып жүргөн койчу өрттү көрөт да жүгуруп келип, өчүрө баштайт. Чатырап күч алган кыпкызыл жалындын ортосунда калган жыланды көзү чалат. Жылан адамча сүйлөп:

— Мени өрттөн сактап кала көр! Экөөбүз дос болулу, — дейт жалдырап.

Койчуга жыландан дос кутуп деле кереги жок болучу, бирок жандуу немеге боору ачыды. Ача таягынын башына торбосун илип, жыланга сунду эле, жылан торбонун ичине тушуп, койчу жыланды аман алып калды.

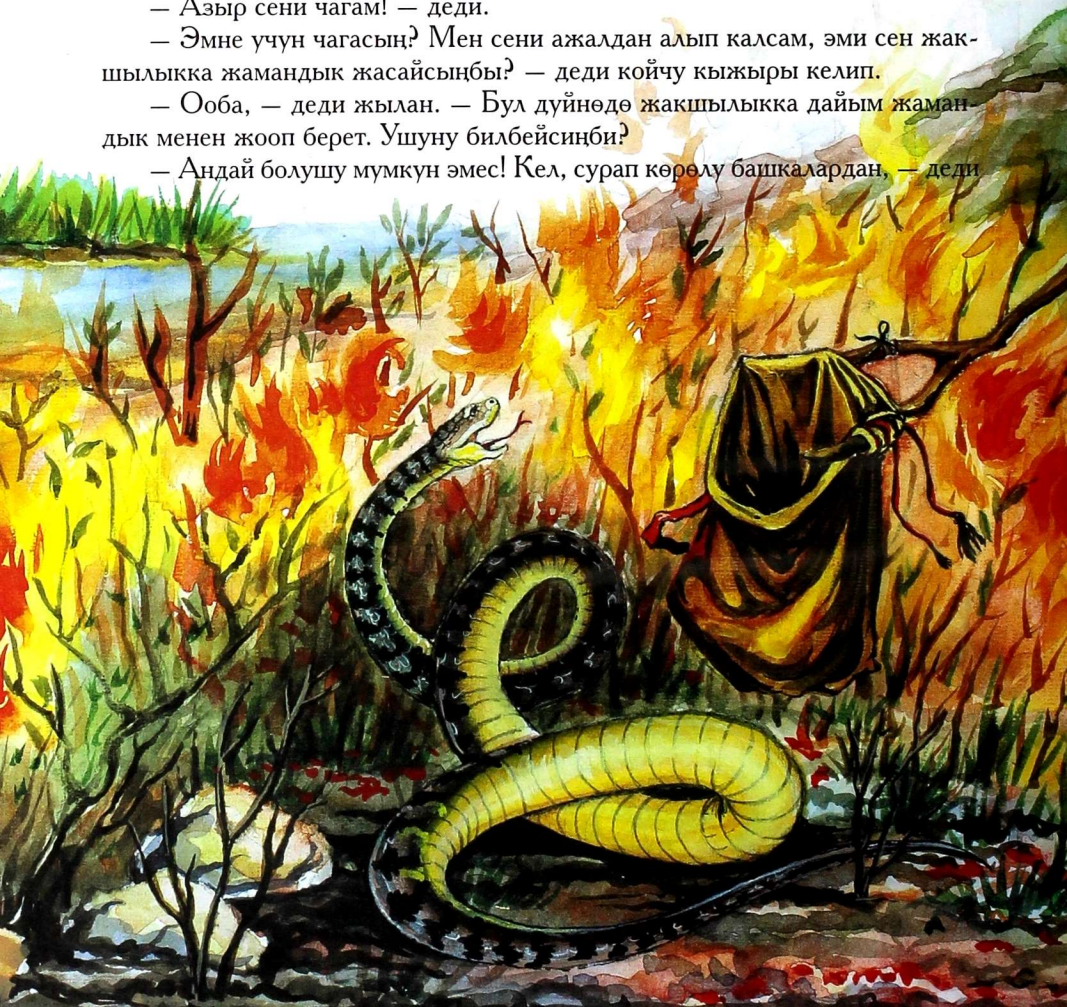
Жылан сыртка сойлоп чыгып, койчунун денесине оролуп:

— Азыр сени чагам! — деди.

— Эмне учун чагасың? Мен сени ажалдан алып калсам, эми сен жакшылыкка жамандык жасайсыңбы? — деди койчу кыжыры келип.

— Ооба, — деди жылан. — Бул дүйнөдө жакшылыкка дайым жамандык менен жооп берет. Ушуну билбейсиңби?

— Андай болушу мүмкүн эмес! Кел, сурап көрөлү башкалардан, — деди

койчу жалынган уну менен. — Эгерде сен айткандай жакшылыкка жамандык менен жооп берет дешсе, анда мага чала болот, жеңилип берем, — деди койчу.

Экөө келип, талаштарын койдон сурашты эле ал:

— Мен адамга жун берем. Ал жундөн кездеме, килем токуйт. Сутумөн айран, быштак жасашат. Буларга ыракмат айтмак тургай кайра мени союп, этимди жеп алышат. Адамдар жакшылыкка жамандык менен жооп берип атышпайбы, — деди боюн силкип.

— Көрдүңбү, айтканым келдиби! — деп жылан сүйүнүп кетти. — Эми сени чагам!

— Токто, кел, дагы бирөөлөрдөн сурап көрөлү, — деп жалбарып айтты да экөө ээрчишип, өгүзгө келишти.

Өгүз тиги экөөнүн талашын угуп отуруп:

— Мен адамдардын жерин соколоп айдайм, жүктөрүн ташыйм, адам мага ыраазы болгондун ордуна соп камчы менен теримди айра-айра чабат. Карыганда жем, чөп бермек тургай талаага кууп салат. Тигине, тээтиги уй адамга канча сут берет! Сутүнөн айран, курут, быштак жасайт. Май, каймак алышат. Уй адамдарга оокаттарын бут берет, анан бир куну уйду союшат да жеп алышат! Силер кайдагы жакшылыкты айтыбатасыңар! — деди таңгалып.

Жаныбарлар түгөл бойдон адамды жаман көрүшөт экен, койчу буга аябай капа болду. Жылан болсо мойнуна оролуп шаштырат.

— Кел, курөө тамырыңан чагайын, көпкө кыйналбайсың, — деди кышылдап.

— Сөзүмдү эми бир угуп бакчы, — деди койчу жалынып. — Үчүнчү ирет сурап көрөлү, эгерде анда да ушундай жооп уксак анда айла жок, чага бер!

Жолдон эшек жолугуп калат. Экөөнүн талашын угуп, бир паска унчукпай жыланды тиктеп турду да:

— Мен эч нерсеге түшүнбөй турам, мобу тырмактай торбого ушул килейген жылан кантип батсын? Балким бөлөк бир чоң кап менен адаштырып алсаңар керек. Силердин айтканыңарды адегенде өз көзүм менен көрөйүн, анан сурооңорго жооп берейин, — деди шалпаң кулак эшек.

Койчу болсо чындыгын айтыбатам деп жанталашып түшүндүрүп кирди. Жылан да чын деп улам башын ийкеп коёт. Бирок эшек киченекей торбого жыландын батып кеткенин өзүмдүн көзүм менен көрмөйүн ишенбейм деп айтканынан кайтпай койду.

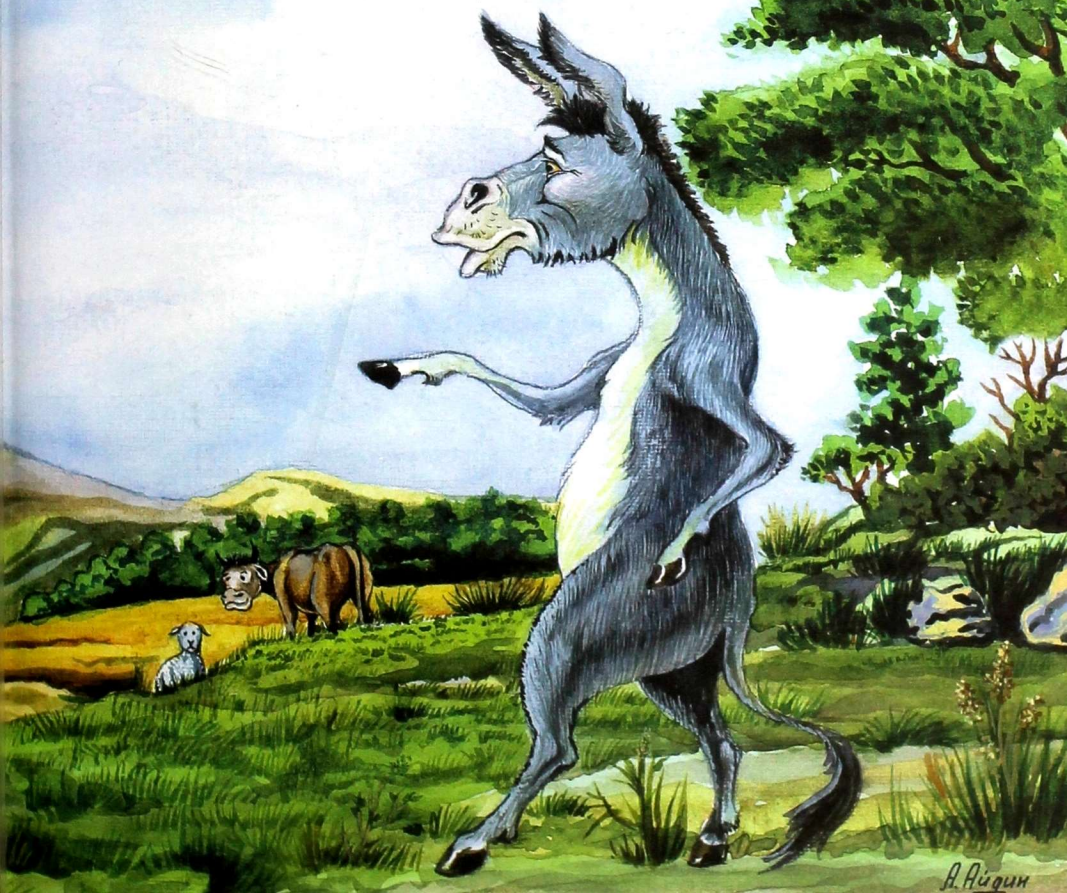
Эшектин көгөрүп туруп алганына ачууланган жылан бир кезде «култ» этип торбонун ичине кирип кетти.

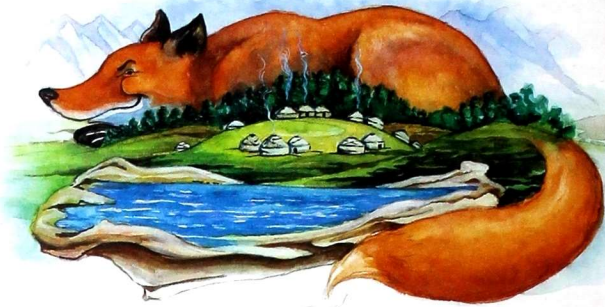
— Айтпадым беле! Жылан бут батып кетпедиби! — деп койчу торбонун оозун ачып, жыланды сыртка чыгармак болду эле эшек:

— Эй, келесоо, оозун бекемдеп байлап салгын! Өзүңө балээ тилеп, аны сыртка чыгарып эмне кыласың! — деп кыйкырып жиберди.

Койчу торбонун оозун жаңы бууп буткөндө эшек анын колунан тээп, жерге тушуруп, төрт аяктап тебелеп:

— Койчу аке, сен айкөл адамсың, бирок кимге жакшылык жарашаарын адегенде билип алгын! Кадырыңа жете турганга колунду бер. Жакшылыкты билбеген неме сенин кадырыңа тукуруп салып баса берет. «Сыйга сый, сыр аякка бал», деген накыл сөз бекер айтылган эмес, — деп жыланды жанчып салды.

Табышмак

Бир байдын эбегейсиз чоң көк букасы болуптур. Анын чондугун ушундан бил, башынан куйругуна чейинки аралык атчан кишиге эки күндүк жол экен. Күндөрдүн бир күнүндө дагы бир зор буркут келип, алиги буканы илип кетип, асман тиреген даракка конуп буканы жей баштайт. Көрсө, бул дарак эмес эле оттоп жүргөн текенин мүйүзү экен. Текенин сакалынын көлөкөсүндө бир койчу уктап жаткан. Бир кезде көк буканын бир далысы үзүлүп кетип, уктап жаткан койчунун көзүнө түшүп кетет. Ойгонуп, көзүнүн кычыгынан алиги далыны алып салып, ыргытып жиберет.

Аңгыча нөшөрлөгөн жамгыр жаайт. Көк буканын далысы бөгөт болуп калган жерге мелмилдеген көл пайда болот. Көлдүн жээгине ары-бери көчүп-конгондор өргүшүп, мал-жанын сугарып, балык уулашат. Бир топ мезгил өтүп, көлдү тегеректей айыл түшөт.

Түлкү жойлоп баратып, мурдуна эттин жыты келип, алиги далыны таап, сүйрөп кетет.

Айыл эли түлкүнү кууп жөнөйт. Мергендер аткылап, түлкүнү өлтүрүшөт. Түлкү аябай чоң болгондуктан, терисинин бар капталын сыйрып, түп көтөрө келишсе да экинчи капталына оодара албай коюшат. Мынча адамдарга тумакка түлкүнүн бир жак каптал териси эле жетмек.

Эн талаада бир аял баласын көтөрүп баратып, өлүп жаткан түлкүнү көрүп, аны оодарып, бир капталындагы терисин сыйрыса, ал тери жаңы туулган баласына топулукка аран жетет.

Ушерден мындай бир суроо туулат: булардын ичинен кимиси чоң? Көк букабы, буркутпу, койчубу, түлкүбү, аялбы же жаңы төрөлгөн балабы? Кана, киминер айтасынар.

Акылдуу чычкан

Бир жолу мышык жыла басып чычкандын ийинине келип:

— О, кымбаттуум, ден соолугуң жакшыбы? Иштериң кандай? Ийинден бери чыгып келегой, койдун куйрук майынан сугунтайын, — деди.

— Кудайдын буйруган насибинин баарынан куйрук майдан ашкан тамак жок го. Эгерде аның чын эле болгондо мага бербей өзүң жемексиң кырылдап. Менде болгондо сага бербестен өзүм жеп салмакмын. Ырас, чычканга караганда мышыктын акылы азыраак, бирок алардын баары сенчелик келесоо эмес, — деп жооп бериптир чычкан ийининен сыртка чыкпай.

Эмне учун коёндун эрди жырык

Бир курдай жолборс узун кулак коёнду жегиси келип кууп жөнөйт. Жолборс карып, көзү да начарлап калган экен. Коён качып келатып, зоокага жеткенде бир жагына шарт этип буйтап кетет. Куу менен келаткан жолборс токтоно албай, аскадан учуп түшөт. Коён эңкейип караса, жолборс зооканын орчук-борчук таштарына тийип, денеси жанчылып, өлүп жатканын көрөт.

Коён андан ары баратып, жолдон аңчыны көзү чалат. Жонуна түлкүнүн уч-төрт терисин көтөрүп алыштыр. Мерген алаң көзгө мылтыгын мээлеп калат, анда коён:

— Мени атып эмне кыласың, тээтиги жерде зоокадан учуп, жолборс өлүп жатат. Тезирээк жетип, терисин сыйрып ал, — дейт.

Аңчы көтөрүп жүрбөйүн деп терилерин жолго таштай салып, жолборстун терисин алганы коён айткан жакка жөнөдү.

A. Augu

Өзүн аттырбай, мергенди алдап койгонуна сүйүнүп, узун кулак, алаң көз андан ары баратса, кой жайып жүргөн койчуну көрүп:

— Эй, койлуу бай, тээтиги жолдо үч-төрт тулкунун териси жатат! Оозунду ачып бургерге отурбай тезирээк барып, өзүңө тумак, аялыңа тон тиктирбейсиңби, — деди.

Койлорун ээн таштап, койчу тулкунун терилерин алганы жугуруп кетти. Узун кулак, алаң көз кыңылдап ырдап андан ары баратып, алдынан чыга калган бөрү менен сузушуп кала жаздайт.

— О, кадырлуум, — деди коёндун денеси калтырап, — тиякта койчусу жок койлор ээн калды. Тезирээк барсаң өзүңдүн, балдарыңдын да кардын тойгузасың! Жөнө!

Карышкыр жугуруп, имерилиштен өтүп, көрүнбөй калды. Ошол кезде алаң көздүн үстүнөн карга учуп баратыптыр.

— Эй, таякебай, ары-бери салпактап уча бербей, карышкырдын майда бөлтүрүктөрү энеси жок жалгыз калышты. Ошондон бирди илип алып жесең боло! — деп кыйкырды коён.

Узун кулак секирип андан ары баратса жолунда боз үй туруптур. Ичине башбакса, кемпир бар экен ийик ийрип отурган.

— Чоң эне, карга уясынан учуп кетти, барып уясын бузуп ал, от тамызгы кыласың, — деди.

Айтса-айтпаса төгүңбү деп кемпир ордунан туруп, бактагы карганын уясына жөнөдү. Тентек коён жөн турабы, шамалга жетип барып:

— Эй, тээтиги жакта жүн чачылып жатат, ары-бери учуруп ойнобойсуңбу, — деди.

Эригип турган шамал үйүлүп жаткан жүндү туш-тушка учуруп жөнөдү. Узун кулак болсо дөңгө чыгып алып төмөн жакты караса, ал жактын кыйсыпыры түшүп жаткан экен.

Кемпир бактан эптеп тырмышып түшүп, жүнүн чогулта албай, кубалап жүрөт. Анын ары жагында коңкарга карышкырдын бир бөлтүрүгүн илип баратыптыр! Карышкыр козуну бөктөрүп алып карганы кууп ал келатат! Карышкырдын артынан тулкунун терилерин көтөрүп, колундагы таякты булгалап айгай салып койчу келатат! Эң артта мергенчи келатат жолборстун терисин сүйрөп. Бири айкырып, бири улуп, бири каркылдап, дагы бири үрүп, бири ышкырып, айтор, чак-чалакей, будун-чаң. Коён болсо өзүнүн кылыгына боорун тырмап күлүп, жерде оонап жатат. Күлө берип, күлө берип, үстүңкү эрдине күч келип, жырылып кетти.

Ошондон бери коёндор мурдун былкылдатып, үстүңкү эрдин жырыйткан тейде жугуруп калышкан экен.

A. Hacıoğlu

Таранчынын уч осуяты

Таранчы учуп баратып, жерде чачылып жаткан буудайды көрөт да терип жейин деген ниет менен жерге консо, тузакка тушуп калат. Бошонуп кетем менен ары-бери пырпырады, бирок бошонмок тургай кайра тузактын кылы бутуна ого бетер бекем чырмалды.

Көп өтпөй саятчы келди. Таранчыны тузактан чыгарып, бир азга колуна кармап, ойлонуп калды. Таранчы болсо адамча:

— О, акылмандардын акылманы! Мени өлтүрө көрбө! Барпайган жүндөрүм эле болбосо, этим аз. Даам-татымын да сезбей каласың. Капаска салып койгонундай тоту куштай кооз эмесмин, булбулдай сайраганды билбейм. Мени коё бер. Мен сага үч кеңеш берем: алар акылыңа акыл кошуп, ар дайым пайдасын көрөсүң, — деди.

— Сени коё берсем, көз ачып-жумгуча колдон сууруласың да кетесиң, — деди саятчы. — Адегенде кеңешиңди айтчы, угуп көрөйүн, эгер аларын мага жакса, анда коё берейин.

— Макул, анда шартыбыз мындай болсун: биринчи кеңешимди айтайын, аным сага жагып калса коё бересиң. Экинчи кеңешимди тетиги бутакка конуп алып айтам. Үчүнчүсүн бактын чокусуна чыкканда айтамын.

— Болуптур, айткын, — деп саятчы макул болду.

— Өткөнгө эч качан өкүнбө, — деди таранчы.

— Өткөн ишке кантип өкүнбөй коёсуң! — деп саятчы каршы болду. — Андай кезде мен өзүмдү өзүм тилдеп, жекирип кирем...

— Анткенин өз өмүрүнө зыян, — деди таранчы чырлыйттап. — Антип өкүнгөндөн көрө туура эмес иш жасапмын деп гана кой. Кийинкисинде ал кемчилигиңди оңдоп койсоң тажрыйба болот, ишиң да оңолот. Өкүнгөндөн эч пайда таппайсың.

Саятчы бир аз ойлонуп отуруп, мунун айтканы туура эмеспи деп ойлодо да, манжаларын ачып, таранчыны коё берди. Таранчы учуп барып, дарактан бутагына конуп, бир силкинип алды да:

— Өз көзүң менен көрмөйүн эч нерсеге ишенбегин, — деди.

— Муну сенсиз деле билем, — деди саятчы ачууланып. — Эмне, мындан жакшыраак кеңешиң жокпу?

Таранчы эми дарактын кылда учуна конду да саятчыны шылдыңдай:

— О, адам баласы, сен азыр эле колуңа чоң байлыкты кармап тургансың. Менин алкымымдын эки жагында ар бири бармактын башындай болгон эки жубар бермет бар. Аларды хансарайга барганымда жеп алганмын. Мени коё бербегенде өзүңө тугул кийинки тукумдарыңа жеткидей байлыгың болмок.

Ал берметтер сага буйруган эмес экен, — деди.

Таранчынын бул сөзүн уккан саятчы аны кайра алдап колго тушуруунун амалын ойлойт. Бирок таранчы оңой менен алдата койбос! Колундагы байлыкты коё берип жибергенин ойлоп, саятчы өзүн өзү сөгүп, манжаларын кайрып, башын муштагылады. Таранчы болсо дарактын кылды учуна отуруп алып, саятчынын жетпесин билип, шылдыңдай берди.

Саятчы таранчыны кармай албасына көзү жеткен соң акыры тынчып калды.

— Макул, болор иш болду. Эми мага учунчу осуятыңды айтчы, — деди.

— Сен менин мурдагы эки осуятымды аткарган жоксуң да: өткөн ишке өкүнбө, өз көзүң менен көрмөйүн укканга ишенбегин дебедим беле. Менин алкымымда бермет бар экен деп чын эле ишенип алдыңбы? Кебетем бул болсо, андай жүктү кантип көтөрмөк элем? Ушуну ойлогон жоксуңбу? А сен болсоң өзүңдү өзүн жектеп, майып болуп кала сактадың. Экөөнү аткара албагандан кийин учунчу осуятымды укпай эле койгун. Кайыр, кош! — деди да таранчы учкан бойдон кетти.

Саятчы эмне кылаарын билбей, отурган жеринде жалдырап кала берди.

Кырсыктан кутулуу

Илгери-илгери бир топ жандыктар чогулуп алышып, кырсыктан кантип кутулуунун амалын издешет. Анткени, алардын бардыгы ушул кырсык деген балакеттен жапа чегишип, айлалары түгөнүп келет.

— Жан-жаныбарлардын бардыгынын курсактарын тойгузуу керек. Кардың ач болсо ар кандай кылмышка барбай койбойсуң. Ачкалык жоюлса эле кырсык кошо жоголот, — деди карга каркылдап.

— Жок, андай эмес, кырсыктын баары махабатка байланыштуу. Бирөөнү сүйүп калсаң көзүңө андан башка эч нерсе көрүнбөй калат. Сүйүүнүн айынан

бирөөлөрдү өлтүрүп коюп да жатышпайбы. Махабат болбосо, кырсык да болбойт, — деди көгүчкөн койкондоп.

— Менин оюм таптакыр андай эмес, — деди жылан ышкырып. — Ал деген туталанып, кыжырдангандан чыгат. Кээде жиниң ушунчалык келет дейсиң, кимди болсун чагып салгандан кайра тартпайсың. Кыжырданбай тим жүрсөң кырсык да жоголот.

— Кырсыктын баары корккондон болот. Корккондон ан-дөңдү карабай качып баратканыңда алдынан эмне чыкса тебелеп өтүп кете бересиң. Коркпой, баатыр болсоң кырсык да келбейт, — деди бугу шактуу мүйүзү менен жонун кашылап.

Булардын сөзүн адам угуп калып:

— Токчулук да, тынччылык да, баатырдык да кырсыкка бөгөт боло албайт. Ал эми махабатсыз кантип жашоо болсун, махабат кырсык эле эмес, ал ааламга баткыс кубаныч алып келип атпайбы. Кырсыкты айкөлдүк, жакшылык гана жеңе алат. Эгерде бардык жан-жаныбар бирине бири жакшылык иш жасашса, кырсык, жамандык өзүнөн өзү жоголот, — деди аппак сакалын сылап.

Төө жылы

Бул окуя адам баласы жылдыздарга, жан-жаныбарларга, тоолорго, дарыяларга адеп ат койгон байыркы заманда болгон экен. Ар бир жылдын, мезгилдин өзүнчө өзгөчөлүгү бар экенин адамдар ошол кезде эле байкайт. Бир жылы жерден баш көтөрбөй иштеп, мыкты түшүм алса, кийинки жылда аскалардын, зоокалардын боорлоруна сүрөт тартып, ыракатка батат. Дагы бир жылы канчалык эмгектенсе да акыбет кайтпай, түшүмү начар болуп калат. Кээде жамгыр жаабай, кээде кара нөшөр жууп кетип, кээ бир мезгилде эгини жайкалып турганда добул куубуп кетет.

Анан адамдар бир нерсени байкашат: ар бир жыл өзүнчө болгону менен он эки жыл мезгили өткөндөн кийин кандайдыр бир окшоштуктары сезилет. Ошентип, ар бир жылга өзүнчө ат берип, он эки жыл мезгилин «мучөл» деп аташат.

Ошол кезде эле адам баласы далай айбандарды үйрөтүп, үй жандыктары бакма болуп калган. Анан ошол айбандардын журуш-туруштарына, мүнөздөрүнө жараша атап, ар бирине ат ыйгарат. Жылдарды да жандыктардын аттары менен атап алат. Эң жакшы, тынч жылды кой деп атап, эң кыйын, оор жылды ит дейт.

Бара-бара жылдын бардыгы ысымдуу болот. Алар: Коён, Балык, Жылан, Жылкы, Кой, Маймыл, Тоок, Ит, Доңуз, Төө, Уй жана Жолборс. Ушул тартип менен жылдар бирин бири алмаштырчу. Бирок жыл кимисинен башталып, кайсынысы мучөл болот? Мына ушул маселени чечүү керек эле.

Жолборс жырткычтардын ичинен эң күчтүүсү, териси да баалуу. Кой болсо адам баласына кийим үчүн жүн берет, жегенине этин берет. Уйдун да пайдасы аябагандай көп. Төөнүн кызматын ченеп болбойт, жүнү эле эмне деген байлык! Ат, эшек көтөрө албаган жүктөрдү төө чымм этип койбой көтөрүп, каалаган жерине жеткирип берет. Кимисин жыл башына коёрун билбей адам желкесин кашып, акыл калчап ойлонуп отурду.

Акырында айбанаттардын бардыгын чакырып:

— Силердин бардыгынар мен үчүн кымбатсыңар. Кимиңерди жыл башына коёрумду билбей отурам. Өзүңөр айтып, өзүңөр чечип бергиле, — деди.

Айбанаттар ары сурушту-бери сурушту, көпкө талашып-тартышты, бирок бир чечимге келе албады. Ар кими өзүн мактап отуруп алышты. Акырында адам:

— Минтип талаша берсек маселе чечилбейт экен. Күндүн чыгып

келатканын ким биринчи көрсө, жыл башына ошонун атын берели, буга кандай дейсинер? — деди.

Бул сунуш баарына жакты. Жаныбарлар түнү бийик дөбөгө чыгып, күн чыгышты тикирейе карап турушту. Силер келбей койсоңор деле болмок деп төө тигилерди улам шылдыңдап коёт. Баарыңардан менин боюм бийик, күндү мен биринчи көрөм. Андан калса, адамга эн керектуу жандыкмын, эч кимиңер чөлдө мендей чыдай албайсыңар. Мен көтөргөн жүктү артса ат ордуна тура албай калат. Менин чуудам койдун жүнү жетмек кайда, чендеп да койбойт. Төө ошентип баардыгын шылдыңдап, бир кезде жолборско да: сен бадалдын түбүнө жашынып жатып алып, ары-бери өткөндөргө кабыласын, адамга кылча да пайдаң тийбейт деп тийишип өттү. Төө бардыгынын жинине тийди, бирок бири да кайрып сөз айтпады. Бардыгы акыйып, тиктегендери күн. Таң жарылганына бир топ болуп калды.

Бир кезде:

— Күн! Күн чыкты! Күндү көрдүм! — деген чыйылдаган үн угулду.

Менден мурда күндү көргөн кимиси болуп кетти деп төө ийри мойнун буруп карап калды. Аердеги жандыктардын бардыгы бул чыйылдаган үн кимдики болду дешип бурулуп калышты. Аңгыча тоо артынан күн чыгып, туш-тушка нурларын жиберип, табият татуу уйкусунан ойгонду. Алиги үн чыккан жакты карашса, төөнүн өркөчүнө томуктай чычкан конуп отурган экен.

Төө жини келгенден буркан-шаркан тушуп, үстүндөгү мытаам чычканды силкип салмакчы болду. Чычкан болсо төөнүн өркөч жүнүнө жармашып, бекем кармап алыштыр. Төө жерге оонап, чычканды былчыйта басып салайын деди эле, ал шоп этип секирип тушуп, ийнинин оозунан башын чыгарып, акылсыз төөнү шылдыңдап турду.

Ошентип, төө жыл санагына кирбей калды, ал эми мүчөл санак болсо жыл башы чычкандан баштап эсептелип келет.

Азыр деле бирөөлөр боюн көтөрүп, менменсиген түр көрсөтсө кыргыздар:

— Ушу сен төө жылында төрөлгөн эмес белең? — деп сурап калышыт.

Жыл аттары ыйгарылган бул окуя илгери-илгери атамзаманда өтсө да ал болумушка айланып, муундан муунга берилип, ушул күнгө чейин айтылып келатат. Мындан ары да айтыла бермекчи.

A. Agun

PAPITËT